

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2015. gada 14. jūlijā Nr. 1-12/5

**Latvijas Valsts prezidentam
Raimondam Vējoņa kungam
Rātslaukumā 7, Rīgā, LV -1900**

Augsti godātais R. Vējoņa kungs!

Latvija ir demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts, kas balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības. Tā tautas priekšstāvji lēma 2014. gadā vasarā, nostiprinot Latvijas kā demokrātiskas valsts pamatvērtības un principus Latvijas Republikas Satversmes preambulā.

Tiesību zinātnieks Egils Levits ir norādījis: “demokrātisko valstu konstitūcijas satur preambulas ne jau skaistuma dēļ. Labi formulēta, saturiska konstitūcijas preambula valsts dzīvē pilda nozīmīgas funkcijas. Pirmkārt, preambula ir vadlīnija politikai – politikai gan ir ļoti liela rīcības brīvība, tomēr preambulā ietvertās norādes dod tai noteiktu orientāciju. Otrkārt, tā ir interpretācijas vadlīnija konstitūcijas pamatdaļai. Taču galvenā preambulas funkcija – ikvienam pilsonim atklāt, kādi ir valsts pamati, jēga un būtība. Pilsonim ir jāzina, kādā valstī viņš dzīvo, lai viņš varētu attiecīgi rīkoties. Tādēļ preambula ir ikvienam cilvēkam saprotamā valodā. Tā tieši uzrunā cilvēku un pasaka, kādēļ valsts pastāv, kādēļ tā nepieciešama un kāds ir katra cilvēka uzdevums, lai sabiedrība un valsts funkcionētu tā, ka tā nāktu visiem par labu.”¹

Lai arī preambula Latvijas Republikas Satversmei pievienota vien 2014.gadā un tā vairāk kalpo kā vadlīnija, sociālā taisnīguma princips Satversmē ietverts jau no tās parakstīšanas brīža 1922.gadā. Satversmes 1.pants noteic, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. No šajā pantā ietvertā demokrātiskās republikas jēdziena izriet valsts pienākums savā darbībā ievērot virkni tiesiskas valsts pamatprincipu², tai skaitā arī sociāli atbildīgas valsts principu un taisnīguma principu.

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka Latvija ir sociāli atbildīga valsts, proti, tāda valsts, kas likumdošanā, pārvaldē un tiesas spriešanā cenšas iespējami plaši īstenot sociālo taisnīgumu. Sociāli atbildīgas valsts mērķis ir sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu.³ Šī principa ietvaros valstij ir pienākums ar maksimāli pieejamiem resursiem un ar atbilstošu līdzekļu palīdzību augošā tempā panākt pēc iespējas pilnīgu sociālo tiesību īstenošanu.

¹ E. Levits, Diskusijas par Satversmes preambulu palīdzēs noskaidrot attieksmi pret valsti, Latvijas Avīze, 27.09.2013., pieejams: <http://www.la.lv/egils-levits-diskusijas-par-satversmes-preambulu-palidzes-noskaidrot-attieksmi-pret-valsti/>

² Satversmes tiesas 2009.gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01, 14.punkts, pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2009_08.htm

³ Satversmes tiesas 2006.gada 2.novembra spriedums lietā Nr.2006-07-01, 18.punkta, pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2006-07-01.htm

Nedrīkst aizmirst, ka Latvijas valsts, pirms vairāk kā desmit gadiem, pievienojoties Eiropas Savienībai (turpmāk tekstā arī – ES), pievienojās ne tikai ekonomiskai savienībai, kas īsteno kopīgu drošības, sadarbības un monetāro politiku, bet arī savienībai, kuras dalībvalstis ir apņēmušās veicināt savu tautu ekonomisko un sociālo attīstību, ievērojot noturīgas attīstības principu.⁴

Līguma par Eiropas Savienību 2. pantā cilvēktiesības ir noteiktas kā vienas no ES pamatvērtībām. Savukārt 3. pantā kā viens no tās mērķiem ir noteikts - veicināt savu tautu labklājību, kā arī apkarot sociālo atstumtību un veicināt sociālo taisnīgumu.

Līgumā par Eiropas Savienības darbību dalībvalstis ir ietvērušas vēlēšanos nodrošināt labklājības pieaugumu saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtu principiem. Līguma 9. pantā ietverta apņemšanās, ka, nosakot un īstenojot savu politiku un darbības, ES ņem vērā prasības, kas saistītas ar atbilstīga sociālās aizsardzības līmeņa nodrošināšanu un sociālās atstumtības apkarošanu.⁵

Satversmes tiesa ir arī atzinusi, ka no sociāli atbildīgas valsts principa izriet valsts pienākums izveidot ilgtspējīgu un sabalansētu politiku sabiedrības labklājības nodrošināšanai.⁶ Tas uzliek valstij pienākumu savu politiku vērst uz sociālā un mantiskā stāvokļa izlīdzinājumu, nevis uz sociālo un mantisko atšķirību nostiprināšanu un izvēršanu⁷.

Juridiskajā doktrīnā atzīts, ka mūsdienu valstij ir jāspēj rūpēties par sociālo taisnīgumu, cilvēka cienīgiem dzīves apstākļiem un vispārējo labklājību, saglabājot pēc iespējas plašu darbības telpu radošai personības attīstībai.⁸

Vienlaikus jāņem vērā, ka sociālo tiesību īstenošana ir katras valsts ziņā un ir atkarīga no valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem. Turklāt valstij ir plaša rīcības brīvība, lemjot par sociālo tiesību jautājumiem.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka likumdevējam, īstenojot sociālo un ekonomisko politiku, ir plašas pilnvaras. Tāpat respektējams ir likumdevēja pieņemtais lēmums, kas atbilst sabiedrības interesēm, ja vien šis lēmums nav acīmredzami nepamatots.⁹

Tomēr šāds secinājums nenozīmē, ka personai nerodas tiesības, proti, tiesības prasīt, lai valsts piešķir tai nepieciešamo sociālo nodrošinājumu. Ja kādas sociālās tiesības ir iekļautas konstitūcijā, tad valsts no tām nevar atteikties. Šīm tiesībām vairs nav tikai deklaratīvs raksturs.¹⁰

Minētās tiesības kļūst par indivīda tiesībām, un viņš var prasīt no valsts to realizāciju, kā arī aizstāvēt šīs tiesības tiesā.¹¹

Īstenojot Satversmē noteiktās tiesības uz sociālo nodrošinājumu, valstij ir pienākums noteikt šo tiesību normatīvo regulējumu, kā arī izveidot efektīvu tiesību normu īstenošanas mehānismu. Valsts pienākums ir ne tikai deklarēt tiesības, bet arī “iedzīvināt” tās un uzraudzīt to piemērošanu.¹²

Lai arī tiesībsargs pilnvarās sociālo tiesību aspektā ir skatīt plašu jautājumu loku, minēsim tikai pašus būtiskākos problēmjaudājumus, kuros sociālais taisnīgums tiesībsarga skatījumā joprojām nav panākts.

Pirmkārt, tas ir augstais nabadzības risks Latvijā. Dati liecina, ka ekonomiskā spriedze Latvijā ir mazinājusies, tomēr tā joprojām pārsniedz 50%, reģionos sasniedzot pat 58,8% iedzīvotāju un 61,5% mājsaimniecību¹³. Īpaši uzsverams, ka lielākā daļa nabadzības riskam pakļauto ir īpaši aizsargājamās grupas - seniori, personas ar invaliditāti un bērni.

⁴ Līgums par Eiropas Savienību, Preambula; Līgums par Eiropas Savienības darbību, Preambula, pieejams: <http://eurlex.europa.eu>

⁵ Turpat;

⁶ Satversmes tiesas 2010.gada 15.marta spriedums lietā Nr.2009-44-01 22.punkts, pieejams:

http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2009-44-01.htm

⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri, VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības E.Levits, 91.panta komentārs, 116.lp.

⁸ Cipeliuss R., Vispārējā mācība par valsti. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998, 276. – 277.lpp

⁹ The James and Others v the United Kingdom, judgement of 21 February 1986, Series A no.98, para 46.

¹⁰ Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr.2006-10-01 14.3.punkts, pieejams:

<http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>

¹¹ Satversmes tiesas 2005.gada 4.novembra spriedums lietā Nr.2005-09-01 9.3.punkts, pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>

¹² Satversmes tiesas 2004.gada 14.janvāra spriedums lietā Nr.2003-19-0109 9.3.punkts, pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>

¹³ Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvalde. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html>

Otrkārt, veselības aprūpe. Iepriekšējo sešu gadu laikā veselības aprūpes pakalpojumi nav pieejami gan finansiāli, gan arī teritoriāli lielai daļai Latvijas iedzīvotāju. Finansējuma trūkuma dēļ ārstiem ir sarežģīti ārstēt pacientus atbilstoši pastāvošajām klīniskajām vadlīnijām. Tā saucamā „kvotu sistēma” padara ārstniecības personas par ķīlniekiem, jo vispārējā profila ārsti nesaņem pietiekamu valsts finansējumu, lai nosūtītu pacientus pie speciālistiem. Rezultātā iestājas loģiskas sekas - strauji progresē hronisko pacientu skaits, pieaug personu ar invaliditāti skaits, kuru turpmākais ārstēšanas process valstij izmaksā daudz dārgāk.¹⁴

Saskaņā ar starptautisko ekspertu atzinumiem, kas Latvijai tika sniegti vēl 2003. gadā, lai veselības aizsardzības sistēma būtu pietiekami efektīva, tās budžetam jābūt apmēram 7% no iekšzemes kopprodukta.¹⁵ Savukārt Latvijā kopējie izdevumi veselības aprūpes nozarei procentos no IKP ir vieni no zemākajiem starp Eiropas Savienības valstīm.¹⁶ Eiropas valstīs medicīnai tiek atvēlēti vairāk nekā 6% no IKP, Latvijā - nedaudz virs trim procentiem. Kamēr Latvija nerasnīgs citu Eiropas valstu līmeni, nav pamata uzskatīt, ka Latvijā tiek nodrošināta cilvēkiem pieejama veselības aprūpe atbilstoši Satversmē noteiktajam sociālā taisnīguma principam.

Treškārt, tiesību uz mājokli kontekstā tiesībsargs ir norādījis uz nepietiekami atvēlētiem finanšu līdzekļiem esošā pašvaldības dzīvojamā fonda uzturēšanai vai papildināšanai un nepietiekamu atbalstu no valsts puses. Piemēram, 2014. gadā rindā uz pašvaldības mājokļiem, tai skaitā ilgstoši, gaidīja 10 258 personas, kas atzītas par tiesīgām saņemt mājokļa palīdzību, tātad mazāk aizsargātās iedzīvotāju grupas, savukārt brīvo mājokļu skaits bija 2412. Attiecībā uz brīvajiem mājokļiem daudzas pašvaldības atzina, ka tie nav tādā stāvoklī, lai iedzīvotāji varētu tajās dzīvot, jo vispirms ir nepieciešams kosmētiskais vai pat kapitālais remonts, kam pašvaldībai trūkst līdzekļu.

Pārsvarā konstatējams, ka nozares ministrijas lielākoties atzīst problēmas esamību un vēršas ar attiecīgu budžeta pieprasījumu pie valdības. Tomēr tieši valdība, nosakot prioritātes, gadu no gada atrod valsts attīstībai svarīgākas nozares kā sociālā drošība, pieejama veselības aprūpe un iedzīvotāju labklājība, tādējādi sociālās jomas problemātiku, risinot minimāli vai atstājot pašu iedzīvotāju ziņā. Ar šādu attieksmi grūti atzīt, ka sociālais taisnīgums Latvijā tiktu īstenots ne tikai vārdos, bet arī darbos.

Minētie ir tikai daži no problēmjaudājumiem, kam tiesībsargs ir pievērsis uzmanību cilvēka pamattiesību aizsardzības kontekstā. Jūsu ieskatam iesniedzam Latvijas Republikas tiesībsarga 2014. gada ziņojumu.

Vienlaikus darām zināmu, ka tiesībsargs augsti novērtētu iespēju klātienē iepazīstināt Jūs ar savu redzējumu par cilvēktiesību situāciju Latvijā.

Pielikumā: Latvijas Republikas tiesībsarga 2014. gada ziņojums.

Cerot uz veiksmīgu un regulāru sadarbību cilvēku pamattiesību stiprināšanā Latvijā,

ar cieņu,

Latvijas Republikas tiesībsargs

J. Jansons

¹⁴ Personu ar invaliditāti skaits laikā no 2014. gada 1.janvāra līdz 2015.gada 1.janvārim pieaudzis no 161 722 līdz 168 990, palielinoties par 7268, Labklājības ministrijas iesniegti dati, nav publicēti;

¹⁵ Report on the situation on Fundamental Rights in Latvia in 2003. (Ziņojums par Latvijas situācijas atbilstību ES Pamattiesību hartai) <http://politika.lv/article/ziņojums-par-latvijas-situācijas-atbilstību-es-pamattiesību-hartai-2003-g>

¹⁶ Konceptijas projekts par veselības aprūpes sistēmas finansēšanas modeli. http://www.v.m.gov.lv/aktualitates/koncepcijas_projekts_veselibas_aprupes_sistemas_finansesanas/